

Narodziny nowoczesnej katolickiej nauki społecznej: Katolicyzm społeczny i papież Leon XIII

Gerald J. Beyer

Good morning. Dzień dobry. I am delighted to be here with you today. Ogromnie się cieszę, że mogę być tutaj z państwem. Moje osobiste związki z Polską sięgają daleko w przeszłość. Od października 1994 do maja 1997 studiowałem na Uniwersytecie Jagiellońskim i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Od tego czasu często tutaj wracam. Tak naprawdę mam najlepsze możliwe powody, aby odwiedzać Polskę: dwie miłości mojego życia, moją żonę Anię i córkę Julię, obie urodzone na polskiej ziemi, zaś moi teściowie mieszkają w stolicy Polski, to jest poprzedniej stolicy, Krakowie.

Postanowiłem zostać etykiem chrześcijańskim, kiedy dowiedziałem się o katolickiej nauce społecznej. Byłem zachwycony, kiedy dowiedziałem się, że Kościół od wieków był solidarny z robotnikami. Bogata i wysoce rozwinięta nauka społeczna katolicyzmu przemawia do mnie, ponieważ mój ojciec był spawaczem. Pięć razy był ranny w wypadkach w pracy. Wiedza, że Kościół bronił godności i praw ludzi takich, jak mój ojciec już od wczesnych dni Rewolucji Przemysłowej, zainspirowała mnie do studiowania katolickiej nauki społecznej i do zaprzęgnięcia jej do walki o sprawiedliwość dla robotników dzisiaj.

Jak Państwo wiecie, przełomowa encyklika papieża Leona XIII z 1891r., *Rerum Novarum*, stała się kamieniem milowym obrony praw robotników w nowoczesnej katolickiej nauce społecznej, która osiągnęła swój szczyt w jednym z najlepszych opisów godności pracy, jakie kiedykolwiek napisano, *Laborem Exercens* św. papieża Jana Pawła II. W dalszej części omówimy *Rerum Novarum*. Warto jednak opisać kontekst, który doprowadził do powstania tej encykliki. Wbrew powszechnemu, błędnemu mniemaniu, nowoczesna katolicka nauka

społeczna nie zaczęła się od *Rerum Novarum*. Nauka ta ma zdecydowanie głębsze korzenie historyczne.¹

Katolicka nauka społeczna ostatecznie znajduje swoje korzenie w Piśmie Świętym. Zgodnie ze stwierdzeniem Jana Pawła II w *Centesimus Annus*, katolicka nauka społeczna wyraża żądania ewangelii z większym poziomem szczegółowości.² Zgodnie ze słowami *Compendium of the Social Doctrine of the Church* [*Kompendium społecznej doktryny Kościoła*], „za pomocą swojej doktryny społecznej, Kościół podejmuje zadanie głoszenia tego, co Pan mu powierzył. Uobecnia on w ludzkiej historii przesłanie wolności i odkupienia przyniesione przez Chrystusa, Ewangelię Królestwa.³ Pismo Święte dostarcza ukierunkowania i drogowskazów dla rozwiązywania wielkich problemów społecznych epoki, jednak nie przedstawia konkretnych rozwiązań kwestii takich jak zwalczanie ubóstwa na świecie, eliminacja handlu ludźmi czy pokonanie problemu globalnego ocieplenia. Jak napisał Karol Wojtyła, Ewangelia nie zawiera gotowych przepisów na złożone problemy społeczno-ekonomiczne. Przeciwnie, „oświecony wiarą rozum” musi czerpać z Ewangelii zasady dla „całej społeczno-ekonomicznej problematyki naszej epoki”.⁴ Innymi słowy, katolicka nauka społeczna służy jako narzędzie ewangelizacji, pomagając nam w przełożeniu wartości i zasad biblijnych na działania w konkretnych okolicznościach historycznych, ekonomicznych, społecznych i politycznych. Pomaga katolikom i nie tylko zrozumieć, jak „widzieć, oceniać i działać” (cytując metodę

¹ Wielu uczonych upatruje początku nowoczesnej tradycji papieskich encyklik społecznych w roku 1740, a nie w 1896 i publikacji *Rerum Novarum*. Zob. np.: Michael Joseph Schuck, *That They Be One: The Social Teaching of the Papal Encyclicals 1740-1989* (Washington: Georgetown University Press, 1991); Joe Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958* (New York: Paulist Press, 2003).

² Jan Paweł II, *Centesimus Annus*, nr 5; 56-7; USCCB [*Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych*], *Economic Justice for All*, nr 61-68 oraz *Compendium of the Social Doctrine of the Church*, nr 62-7

³ *Compendium of the Social Doctrine of the Church*, nr 63. Dostępne pod adresem:

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_en.html

⁴ Karol Wojtyła, *Katolicka Etyka Społeczna* (niepublikowany rękopis), 26: „rzeczywiste źródło objawione etyki społecznej, zawiera bowiem cały szereg zasad dotyczących etycznego współżycia ludzi w społeczeństwie, stosunku do dóbr materialnych, itp.” Zob. również 204.

kardynała Cardijna stosowaną przez Young Christian Workers [*Młodych Robotników Chrześcijańskich*] w latach 1920', później sformułowaną przez Jana XXIII w *Mater et Magistra*, nr 236) na podstawie inspiracji Ewangelią w świetle znaków swoich czasów.⁵

Katolicka tradycja społeczna przenika całą historię chrześcijaństwa. Jednak to burzliwe doświadczenia czasów nowoczesnych, naznaczone liberalizmem, Rewolucją Przemysłową, migracjami społecznymi, nowymi formami wyzysku związanego z kapitalizmem, narodzinami ateizmu, nastrojami antyreligijnymi czy ideologiami komunistycznymi uczyniły odczytanie przez katolików znaków czasów w świetle Ewangelii nagłą potrzebą. Pierwszy etap kapitalizmu przemysłowego rozpoczął się mniej więcej w połowie XVIII w.⁶ W 1740 papież Benedykt XIV ogłosił pierwszą nowoczesną encyklikę papieską, *Ubi primum*. Pomiędzy rokiem 1740 a pontyfikatem papieża Leona XIII, papieże opublikowali kolejnych siedemdziesiąt siedem encyklik.⁷ Według teologa katolickiego Michaela Schucka, poprzednicy Leona XIII poświęcali dużo uwagi „niemoralnym praktykom biznesowym”, takim jak „nadmierne zyski ze sprzedaży, oszustwa, praca w niedziele, lichwa” oraz „kradzieży”⁸ Już w roku 1800 Pius VII wydaje pierwsze potępienie „wrogów własności prywatnej” (*Diu satis*, nr 13).⁹ Papieże tej epoki krytykowali kulturowy i polityczny liberalizm, potępiali upadek tradycyjnego życia rolniczego i pochwalali troskę o ubogich. Nie wytworzyli jeszcze systematycznej krytyki wczesnego (lokalnego) kapitalizmu *per se*.¹⁰ „Społeczny Katolicyzm” zaczynał jednak rozkwitać w kilku

⁵ Zob. strona internetowa Young Christian Workers, „Metoda Widzieć, Oceniać, Działać, Analizować,” <https://www.ycw.ie/resources/see-judge-act-resources-2/>

⁶ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 17 Wg Hollanda na tym etapie przemysłowy kapitalizm naznaczony był lokalnym kapitalizmem, nowoczesnym liberalizmem laissez-faire'yistycznym i rewolucją przemysłową w postaci fabryk.

⁷ Schuck, *That They Be One: The Social Teaching of the Papal Encyclicals 1740-1989*, 1.

⁸ *Ibid.*, 7.

⁹ *Ibid.*, 9.

¹⁰ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 14; Michael J. Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," w: *Modern Catholic Social Teaching: Commentaries and Interpretations*, red. Kenneth R. Himes i Lisa Sowle Cahill (Waszyngton, D.C.: Georgetown

częściach Europy. Stanowił on „zorganizowaną reakcję katolików na dotkliwe skutki kapitalistycznego uprzemysłowienia dla klasy pracującej.”¹¹ Nowa „kwestia społeczna”, z którą borykali się w XIX w. wiązała się z „trudnością uzgodnienia interesów nowych klas przemysłowej burżuazji i jej klienteli z jednej a interesami robotników przemysłowych z drugiej strony.”¹² Okrutne warunki pracy dotyczyły szczególnie kobiet i dzieci mas pracujących, które aby przeżyć, musiały pracować dniem i nocą.

Niektórzy społeczni katolicy tworzyli rozprawy czy dokumenty dotyczące palących kwestii społecznych epoki. Na przykład, w serii wykładów w Dreźnie w 1808 i 1809r., później opublikowanych, Adam Heinrich Müller negował zarówno indywidualistyczną koncepcję osoby ludzkiej Adama Smitha, jak i obronę wolnego handlu, jednocześnie odrzucając alternatywy kolektywistyczne.¹³ Inni przekuwali w czyn wymagania Ewangelii. W latach 1830’ siostra Rosalie Rendu troszczyła się o potrzeby ubogich na ulicach Paryża i przekonywała bogatych mecenasów, takich jak Armand de Melun do swojej sprawy, dając początek wczesnej fazie francuskiego katolicyzmu społecznego.¹⁴ Choć jej eksperyment najwyraźniej nie odniósł sukcesu, świecka katoliczka Pauline Marie Jaricot w 1840r. kupiła fabrykę we francuskim Rustrel, chcąc wcielić w życie swoją wizję miejsca pracy i miasta, gdzie robotnicy otrzymywaliby pozwalające na utrzymanie wynagrodzenie, dzieci chodziły do szkoły a chorzy korzystali z opieki.¹⁵ „Ruch chrześcijańskich fabryk” rozwijał się we Francji wśród społecznych katolików, takich jak Léon Harmel (1829-1915). Harmel został pionierem

University Press, 2005), 10; Paul Misner, *Social Catholicism in Europe: From the Onset of Industrialization to the First World War* (London: Darton, Longman and Todd, 1991), 35.

¹¹ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 130

¹² Misner, *Social Catholicism in Europe: From the Onset of Industrialization to the First World War*, 39.

¹³ Ibid., 36.

¹⁴ Ibid., 64.

¹⁵ Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 101, 14. i <http://paulinejaricot.org/en/oeuvres-sociales/>

“Chrześcijańskiego przedsiębiorstwa” i systemu zarządzania pracownikami.¹⁶ W jego fabryce tekstyliów w Szampanii, pracownicy uczestniczyli w podejmowaniu decyzji dotyczących płac, ubezpieczenia, opieki medycznej, szkolenia zawodowego, itd.¹⁷ Od 1887 Harmel przewodził także robotnikom w pielgrzymkach do Rzymu, chcąc w ten sposób zachęcić papieża do podejmowania kwestii społecznej i ewangelizacji klasy pracującej.¹⁸

Byli oficerowie armii francuskiej Albert de Mun i René La Tour du Pin przyczynili się do rosnącej świadomości kwestii społecznych wśród katolickich arystokratów, dzięki założeniu Stowarzyszenia katolickich kół robotniczych (*Oeuvre des Cercles Catholique d'Ouvriers*).¹⁹ Około 400 tych klubów do 1884r. liczyło mniej więcej 50 000 członków. Członkowie coraz liczniejszej katolickiej klasy robotniczej mogli podejmować dialog i modlić się z zamożnymi pracodawcami i wysłuchiwać wykładów arystokratów. De Mun założył ponadto Katolickie stowarzyszenie francuskiej młodzieży, zapewniające przyszłych członków klubów robotniczych. Czasopismo OCC *Revue de l'Association Catholique* pomogło zwiększyć świadomość kwestii społecznej w całej Europie.²⁰ OCC brało także udział w kształtowaniu francuskich przepisów dotyczących „związków zawodowych, minimalnego wynagrodzenia, ubezpieczenia zdrowotnego, emerytur, BHP, ośmiogodzinnego dnia pracy i ograniczeń w pracy dzieci.”²¹

Dominującą postacią katolicyzmu społecznego w Niemczech był ojciec Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811-77). Wykazując związek Ewangelii z kwestią społeczną,

¹⁶ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 138

¹⁷ Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 101, 115. i <http://paulinejaricot.org/en/oeuvres-sociales/>

¹⁸ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 138

¹⁹ Holland zauważa, że sumienie de Muna było nadszarpnięte jego udziałem w „wojskowej pacyfikacji robotników podczas Komuny Paryskiej 1871r.” W związku z tym poprzysiągł poprawiać los robotników po tych wydarzeniach. Ibid.

²⁰ Marvin L. Krier Mich, *Catholic Social Teaching and Movements* (Mystic, CT: Twenty-Third Publications, 1998), 8. Zob. także Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 115; Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 138

²¹ Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 115.

pozostawał w opozycji wobec współczesnych sobie, utrzymujących, że dawała ona podwaliny jedynie etyce osobistej.²² Wprowadzając w konsternację wielu katolików, zadowolonych ze status quo, w 1848r. - tym samym, w którym opublikowano *Manifest komunistyczny* - zaczął mówić publicznie o koniecznej reakcji Kościoła Rzymskokatolickiego na los robotników. Podczas pierwszego zgromadzenia ogólnego katolików w Niemczech potępił olbrzymie nierówności w zamożności i gwałtownie zwiększającą się koncentrację własności niewielu.²³ Jako arcybiskup Moguncji, krytykował zarówno kapitalizm, jak i socjalizm za brak poszanowania godności robotników, a podczas wystąpienia do niemieckich biskupów w 1869r. promował konkretne rozwiązania aby „ograniczyć zło” rewolucji przemysłowej: 1) likwidacja pracy dzieci; 2) ograniczenie czasu pracy robotników; 3) oddzielenie kobiet i mężczyzn w miejscu pracy; 4) wyeliminowanie niebezpiecznych miejsc pracy; 5) zakaz pracy w niedziele; 6) opieka nad czasowo lub trwale niepełnosprawnymi robotnikami; 7) państwowy nadzór nad fabrykami.²⁴ Jego książka *Kwestia Robotnicza i Chrześcijaństwo (Die Arbeiterfrage und das Christendum)* stała się podstawowym tekstem katolickiej tradycji społecznej. Jak zauważa Marvin Krier Mich, „*Rerum Novarum* zakorzeniona jest w kazaniach i pismach tego proboszcza, który przemówił i przeanalizował nędzę i płace pozwalające na utrzymanie w swojej wspólnocie”. Istotnie, dziesiątki lat później papież Leon XIII sam nazwał arcybiskupa Kettelera „naszym wielkim poprzednikiem.”²⁵

²² Wojtyła, *Katolicka Nauka Społeczna*, 26. Mich zauważa, że nie wszyscy katolicy byli zwolennikami katolicyzmu społecznego. Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 16.

²³ Misner, *Social Catholicism in Europe: From the Onset of Industrialization to the First World War*, 91; Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 6-7.

²⁴ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 7.

²⁵ Ibid.

Ketteler wywarł znaczący wpływ na późniejszych myślicieli katolickich Unii Fryburskiej.²⁶ Biskup Gaspar Mermillod, jeden z niewielu biskupów europejskich posiadających korzenie robotnicze, zgromadził tą w przeważającej mierze świecką grupę w 1885r., w celu zgłębiania kwestii społecznych. Du Pin, książę Karl von Lowenstein z Niemiec, przedstawiciel austriackiej grupy korporacjonistycznej Karla von Vogelsanga i inni z Włoch i Szwajcarii spotykali się między 1885 a 1891r. w celu przygotowania propozycji poprawienia sytuacji robotników.²⁷ Przecistawiali się oni poglądom Charlesa Perina i innych katolickich liberałów ekonomicznych, że nędza jest dobra, ponieważ daje bogatym możliwość realizacji ich powinności pomocy charytatywnej. W tym kontekście Mermillod zachęcał ich do „przejścia od dobroczynności do sprawiedliwości.”²⁸ Katolicy biskupi, tacy jak „Ketteler w Niemczech, Vogelsang w Austrii, de Pascal we Francji, Pottier w Belgii oraz Manning w Anglii” wszyscy argumentowali za sprawiedliwą i pozwalającą na utrzymanie płacą.²⁹ Podobnie jak oni, Unia Fryburska opowiadała się za sprawiedliwą płacą (która powinna pozwolić na utrzymanie rodziny), ponadto proponowali interwencje państwa zapewniające sprawiedliwe płace, ograniczając prawo własności prywatnej w imię wspólnego dobra i korporacyjnego modelu gospodarki. Ich wizja gospodarki obejmowała organizowanie robotników „według ich wspólnych zainteresowań i wspólnej funkcji społecznej.” Przyczyniłoby się to nie tylko do ich materialnego dobrobytu, pozwalając ponadto na przezwycięzenie „anonimowości i bezosobowości” nowego kapitalistycznego porządku przemysłowego, promując solidarność między robotnikami i stosunki nacechowane współpracą pomiędzy pracodawcami a

²⁶ Ibid., 6.

²⁷ Korporatywizm Vogelsanga nawoływał do „reorganizacji społeczeństwa ze względu na zawody, a nie klasy. Takie stowarzyszenia zawodowe posiadałyby reprezentację w agendach rządowych państwa...” *ibid.*, 8-9. Zob. także Misner, *Social Catholicism in Europe: From the Onset of Industrialization to the First World War*, 169-80.

²⁸ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 11.

²⁹ John A. Ryan, *A Living Wage*, Rev. and Abridged ed. (New York,: The Macmillan Company, 1920), 49.

pracownikami. Do lat 1880-tych papież Leon w pełni rozumiał potrzebę podejmowania przez katolików kwestii społecznej, dlatego poprosił o sprawozdania szczegółowo przedstawiające prace Unii Fryburskiej.³⁰ Równoległe powołał także Rzymską Komisję Studiów Społecznych, w której skład wszedł między innymi biskup Mermillod.³¹

Po drugiej stronie Atlantyku, XIX-wieczni katolicy także podejmowali sprawę robotników. Podobnie jak w Europie, robotnicy w uprzemysławiających się Stanach Zjednoczonych zmagali się z ciężkimi warunkami pracy. Normą był 12-godzinny dzień pracy, sześciotygodniowy tydzień pracy, brak urlopów czy zwolnień lekarskich przy bardzo niebezpiecznych warunkach pracy i braku ubezpieczenia zdrowotnego.³² W 1833r. bogaty imigrant irlandzki, Mathew Carey, wydawca i filantrop, występował w obronie godności i praw robotników, w szczególności kobiet, w wystąpieniach publicznych i publikacjach.³³ Podkreślał, że wszyscy pracownicy powinni otrzymywać pozwalającą na utrzymanie płacę.³⁴ O. Augustus Thébaud, pastor z Troy w stanie Nowy Jork, który później został pierwszym jezuickim rektorem Uniwersytetu Fordham, obnażał bezduszość pracodawców wobec ich uciśnionych pracowników.³⁵

Liczni księża i świeccy odegrali kluczowe role w amerykańskim ruchu pracowniczym, jednak kardynał James Gibbons z Baltimore zajmuje w jego historii miejsce wyjątkowe.

Podczas swojej podróży do Rzymu w 1887r., Gibbons przekonał Leona XIII, aby nie potępiał

³⁰ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 12-15. Zob. także: Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 143

³¹ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 142

³² Owen F. Campion, "The Labor Movement: Church's Role in Bringing Human Rights Theory to Reality," *Our Sunday Visitor*, August 4 2014. Dostępne na stronie: <https://www.osv.com/MyFaith/Article/TabId/586/ArtMID/13752/ArticleID/15805/The-Labor-Movement.aspx>

³³ Maria Mazzenga, "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s," *Journal Catholic Social Thought* 9, no. 1 (2012): 23.

³⁴ Campion, "The Labor Movement: Church's Role in Bringing Human Rights Theory to Reality."

³⁵ Mazzenga, "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s," 23-24. See also Campion, "The Labor Movement: Church's Role in Bringing Human Rights Theory to Reality."

Rycerzy Pracy [*Knights of Labor*], pierwszego poważnego związku zawodowego w USA. Uriah Stevens założył ten potężny związek zawodowy w roku 1869 w swoim rodzinnym mieście, Filadelfii. Rycerze rozwinęli się do ponad 700 000 członków w latach 80-tych XIXw., pod przewodnictwem Terence Powderly'ego, tokarza, syna katolickich imigrantów z Irlandii. Mimo, że Rycerze wykluczali robotników chińskich, Powderly występował w obronie „solidarności między wykwalifikowanymi i niewykwalifikowanymi robotnikami, mężczyznami i kobietami, czarnymi i białymi” i gwarantował im członkostwo, choć „na odrębnych i nierównych warunkach.”³⁶ Według Powderly'ego, katolicy stanowili większość członków związku. Niektórzy hierarchowie Kościoła katolickiego w USA nie aprobowali jednak Rycerzy, ponieważ utożsamiali oni wezwanie związku do redystrybucji bogactwa z socjalizmem i odrzucali tajność członkostwa w związku (którą ten utrzymywał, aby chronić pracowników przed odwetem ze strony pracodawców). Biskupi kanadyjscy oficjalnie potępiłi Rycerzy.³⁷ Większość biskupów w USA popierała jednak związek, a Gibbons i arcybiskup John Ireland z St. Paul zdecydowanie go wspierali.³⁸ Uważali, że zubożenie robotników uzasadniało prawo do zrzeszania się, Gibbons i inni przekonali Powderly'ego do zaniechania przysięgi zachowania członkostwa Rycerzy w tajemnicy. Otworzyło to drogę dla akceptacji Rzymu.

Wysiłki Gibbonsa i innych spowodowały, że Rzym nie zakazał katolikom przystępowania do związku i pomogły przekonać papieża Leona XIII o potrzebie odniesienia się do losu robotników.³⁹ Uzyskali od papieża wydanie encykliki na temat „odpowiednich praw i obowiązków zarówno kapitału, jak i pracy.”⁴⁰ Gibbons wtórował twierdzeniu kardynała Manninga z Anglii, że Kościół musi solidaryzować się z masami, a nie z arystokracją.

³⁶ Mazzenga, "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s," 26-27.

³⁷ Ibid., 26-28.

³⁸ Campion, "The Labor Movement: Church's Role in Bringing Human Rights Theory to Reality."

³⁹ Mazzenga, "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s," 29.

⁴⁰ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 17.

Powiedział papieżowi, że „był przerażony perspektywą prezentowania Kościoła... jako przyjaciela możnych bogatych i wroga bezradnych biednych.”⁴¹ Kościół stracił już wielu spośród swoich członków z klasy pracującej na rzecz ruchów socjalistycznych w Europie. Gibbons przejawiał opinię, że amerykańska klasa pracująca także w końcu straciłaby cierpliwość bez jednoznacznego wsparcia ze strony Kościoła.

Ujęcie Społecznego Katolicyzmu przez papieża Leona XIII.

Krótko mówiąc, bez wysiłku „hierarchów, profesjonalnych autorów, naukowców i liderów masowych” pomiędzy 1740 a 1890r., *Rerum Novarum* „Nigdy by się nie pojawiła.”⁴² Własne doświadczenie Leona XIII także skłoniło go to współczucia dla mas pracujących. Od roku 1843 był on nuncjuszem apostolskim w Belgii. Podczas swoich podróży do Anglii, Niemiec, a zwłaszcza Francji, był świadkiem pochodów kapitalizmu przemysłowego i jego skutków dla robotników. Jak już wspomniałem, był on pod wpływem Unii Fryburskiej i pielgrzymek robotników prowadzonych przez Harmela do Rzymu w 1888r. Wyrażenie przez kardynała Manninga solidarności ze strajkującymi w Londynie w 1889r. także wywarło na nim wrażenie. Mówiąc zwięźle, doszedł on do przekonania, że Kościół musi przedstawić rozwiązanie kwestii robotniczej i rozumiał, że ewangelizacja klasy pracującej była niezbędna, aby powstrzymać dalszą utratę robotników na rzecz ateistycznego socjalizmu.⁴³ Papież Leon wyrażał narastającą troskę o robotników we wcześniejszych wypowiedziach na inne tematy, lecz to *Rerum Novarum* miała stać się „Magna Karta” Katolicyzmu Społecznego i papieskiego nauczania społecznego. Encyklika, czerpiąca z pracy Augusta Lehmkula SJ o płacy minimalnej,

⁴¹ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 141

⁴² Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 100.

⁴³ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 18-19.

pism Henri Lorina na temat kredytu oraz korporacjonistycznej wizji La Tour du Pin, jest zdecydowanie najdłuższa w pontyfikacie papieża Leona.⁴⁴ Wkład w jej napisanie wnieśli Matteo Liberatore SJ, kardynał Tomasso Zigliara O.P. i kardynał Camillo Mazzella.⁴⁵

Nie jest tutaj możliwe podjęcie pełnej analizy *Rerum Novarum*. Zamierzam jedynie zwrócić uwagę na kilka spośród licznych jej postulatów o długotrwałym znaczeniu. Encyklika zaczyna się od dostrzeżenia znaków czasów, wśród których Leon wspomina „ubóstwo i nędzę” mas biednych ludzi oraz „niełudzkość panów i nieokiełznaną chciwość współzawodnictwa”, „żarłoczną lichwę” i skupienie najmu pracy i handlu w rękach niewielu prawie ludzi, nakładające „jarzmo prawie niewolnicze” [przyp. tłum. cytaty z *Rerum Novarum za przekładem ks. Jana Piwowarczyka, tekst dostępny na stronie:*

<http://www.mop.pl/doc/html/encykliki/Rerum%20novarum.htm>] (nr 1). Dalej Leon broni prawa do własności prywatnej, potępiając spaczony podejście socjalistów, którzy pozbawiają poniżonych robotników prawa do własnej własności prywatnej - prawa, które jest „wybitnie zgodne z ludzką naturą” (nry 5-8; zob także 35). Możemy zauważyć, że późniejsi papieże potwierdzają, lecz warunkują prawo do własności prywatnej, dostosowując się ściślej do stanowiska Akwinaty. Jak powiedział papież Jan Paweł II, własność prywatna wpisana jest w „dług społeczny”, który oznacza, że państwo może ograniczyć prawo do własności prywatnej, jeżeli prawdziwie wymaga tego spełnienie podstawowych potrzeb wszystkich.⁴⁶ Papież Leon wspomina twierdzenie Tomasza, że prawo moralne wymaga od ludzi dzielenia się własnością, kiedy inni znajdują się w potrzebie (nr 22). W odróżnieniu od przyszłych papieży nie przyznaje on

⁴⁴ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 142-43, 76-77.

⁴⁵ Ibid., 143; Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 19.

⁴⁶ John Paul II, *Sollicitudo Rei Socialis*, nr 42. Zob. także Paweł VI, *Populorum Progressio*, nry 23-4; Jan Paweł II, *Laborem Exercens*, nr 14; *Centessimus Annus*, nr 15, 30-31, 42. Podczas przemówienia w meksykańskim Cuilapan w 1979r., Jan Paweł II powiedział, że „jeżeli wymaga tego dobro wspólne, nie należy się zawahać nawet przed wyłączeniem, przeprowadzonym w należytej formie”. Zob. https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790129_messico-cuilapan-indios.html.

jednak państwu prawa redystrybucji własności. Co ciekawe, jeden z uczonych zauważył, że arcybiskup Nowego Jorku Michael Corrigan sugerował Mazzelli bardziej zdecydowane podkreślenie własności prywatnej, aby zganić socjalistycznego kapłana swojej diecezji, który został ekskomunikowany w 1887r.⁴⁷

Papież cytuje czasami Pismo Św. jako źródło nauczania społecznego Kościoła. Odwołuje się na przykład do Jk 5,4 aby uzasadnić obowiązek zapłaty przez pracodawców pracownikom należnego im słusznego wynagrodzenia (nr 17). Leon odnosi się w całej encyklice do kilku innych fragmentów Pisma Św., jednak częściej uzasadnia prawa osoby ludzkiej „prawem naturalnym” (nr 7). Na podstawie prawa naturalnego istoty ludzkie mają prawo do „utrzymania i wszelkich potrzeb” dla swoich dzieci (nr 10), sprawiedliwego wynagrodzenia (nr 20) i prawa do tworzenia związków zawodowych (nry 36-38). Odrzucając pojęcie walki klas, propagowane przez socjalistów, papież Leon piętnuje obniżanie płac robotników „czy to siłą, podstępem czy lichwą” (nr 17). Leon argumentował, że prawo otrzymania płacy, która wystarczy na „utrzymanie pracownika najemnego w uzasadnionym i skromnym komforcie”, jest uzasadnione nakazem natury” (nr 34). Zgodnie z prawem naturalnym, wszystkie osoby ludzkie muszą utrzymywać życie swoje i swoich rodzin. Dla ubogich, którzy nie posiadają kapitału, osiągnięcie tego możliwe jest wyłącznie przez otrzymanie słuszej płacy (nr 34).

Uznanie przez Leona bezbronności ubogich i nierównowagi sił pomiędzy pracodawcami a pracownikami dało także podwaliny jego wsparcia dla prawa pracowników tworzenia związków zawodowych (zob. nry 36-38). Ponadto, państwo musi chronić prawo do organizowania się i inne prawa pracowników. W przeciwnym razie „podważałoby swoje własne podstawy” (nr 38; zob. także 28). Państwo musi ograniczyć się do minimum niezbędnego do „zaradzenia złu lub usunięciu zagrożenia” (nr 29, zob. także 28). Tym niemniej, państwo

⁴⁷ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*.

powinno stanowić prawa, chroniące prawa pracowników, zapewniające im przyzwoite warunki pracy i płacy, likwidując tym samym potrzebę strajków (nr 31, zob. także 29). Papież Leon utrzymuje także, że i wymienna, i rozdzielcza sprawiedliwość wymaga od państwa troski o „interes ubogich” i klasy pracującej (nr 27).

Papież Leon ganił kapitalistów, którzy okrutnie wyzyskiwali swoich pracowników, traktując ich „wyłącznie jako narzędzia do zarabiania pieniędzy”. Argumentował, że praca nie powinna być tak wyczerpująca, aby powodowała uszczerbek dla umysłu i ciała robotnika. W czasach, gdy pracodawcy generalnie nie szanowali prawa pracowników do ochrony zdrowia i życia, Leon upierał się, że godność robotnika domaga się uczynienia wszystkiego, co możliwe, aby zadbać o jego zdrowie i bezpieczeństwo (nr 33, 34). Dzieci, wskazywał Leon, nie należy zmuszać do przedwczesnej, ciężkiej pracy, ponieważ „ciężka praca kładzie się cieniem na obietnicy młodości i możliwościach dziecka” i wyklucza wykształcenie (nr 34).

Choć papież Leon odrzucał zarówno socjalizm, jak i nadmierny indywidualizm, nie przejawiał w stopniu takim, jak późniejsi papieże świadomości, że nierówności ekonomiczne powstają z i naruszają sprawiedliwość. De facto stwierdza on, że różnice w zamożności wynikają z „nierówności stanu”, która „daleka jest od bycia szkodliwą czy to dla jednostek czy wspólnoty” (nr 14). Już w *Katolickiej Etyce Społecznej* Wojtyła uznał, że wspólne dobro wymaga, żeby „członkowie społeczeństwa osiągali równomiernie i proporcjonalnie dobrobyt materialny”. Zatem „należy dążyć do ograniczania zbytku”.⁴⁸ Papież Benedykt XVI zauważa w *Caritas in Veritate*, że nierówności powodują erozję „spójności społecznej” (nr 32), i wzywał do podziału dobrobytu (nr 35). Papież Franciszek stwierdził najmocniej, że „ekonomia wykluczenia i nierówności... zabija” (*Evangelii Gaudium*, nr 53). Innymi słowy, jakkolwiek

⁴⁸ Wojtyła, *Katolicka Etyka Społeczna*, 335. Zob. także Jan Paweł II, *Dives in Misericordia*, nr 11.

Leon troszczył się o sprawiedliwy podział, potrzeba korygowania socjalistów osłabiła jego stanowisko wobec nierówności.

Katolicka nauka społeczna z marginesów

Choć Kościołowi dość długo zajęło odniesienie się do kwestii społecznej wprost, katolicy podejmowali sprawę robotników z rosnącym zaangażowaniem przez cały XIXw., co znalazło swój szczyt w wielkiej encyklice Leona o „nowych rzeczach” porządku społeczno-ekonomicznego i politycznego. Wielka encyklika papieża Leona położyła podwaliny dla niezachwianego przywiązania Kościoła do godności i praw pracowniczych. Należy jednak powiedzieć, że, z pewnymi wyjątkami, katolicy w ogólności, a magisterium w szczególności, nie okazali się wielkimi liderami w odniesieniu do zniesienia niewolnictwa i grabieży narodów tubylczych w całej Północnej i Południowej Ameryce, Afryce i Azji jeszcze daleko w XX wieku.⁴⁹ Magisterium nie dostrzegło, że „Nowoczesny kapitalizm, najpierw w formie merkantylistycznej, a później industrialnej, częściowo zakorzeniony był gospodarczo w zachodniej, rasistowskiej grabieży narodów nieeuropejskich i ich ziem...”⁵⁰ De facto, katolickie uniwersytety w Stanach Zjednoczonych dopiero w ostatnich kilku latach zaczęły rozliczać się z własnego wykorzystania pracy niewolniczej i handlu niewolnikami jako źródłem dochodów

⁴⁹ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 19 Wojtyła utrzymuje, że „Do zniesienia niewolnictwa odnosi się encyklika ...” Leona XIII *In plurimus* (1888) (34). John T. Noonan argumentuje jednak, że niektórzy papieże, jak Grzegorz XVI (*In supremo*) oraz Leon XIII (*In plurimis*) podważali w swoich wypowiedziach instytucję niewolnictwa, jednak nie stanowiły one jednoznacznego jego potępienia. Na przykład Leon XIII określił tę instytucję „nikczemną i okrutną”, lecz nie „z natury rzeczy złą”. John Thomas Noonan, *A Church That Can and Cannot Change: The Development of Catholic Moral Teaching* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2005), 113, zob. także 17-26. Zob. także Katie Walker Grimes, *Fugitive Saints: Catholicism and the Politics of Slavery* (Minneapolis Minnesota: Fortress Press, 2017), 93-96. Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 136-38.

⁵⁰ Holland, *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*, 18

daleko w XIX wiek.⁵¹ Niektórzy, warci odnotowania biali katolicy, tacy jak Irlandczyk Daniel O'Connell (1775-1847), biskup Orleanu we Francji, Félix Dupanloup (1802-78) czy William Gaston w Stanach Zjednoczonych (1778-1844) rozumieli i argumentowali, że uniwersalna ludzka godność stoi u podstawy praw wszystkich ludzi, w tym o odmiennym kolorze skóry czy narodów tubylczych.⁵² Większość jednak tego nie rozumiała. Nawet zdecydowani obrońcy praw pracowniczych, jak Mathew Carey, popierali instytucję niewolnictwa jako kluczową dla kapitalizmu amerykańskiego.⁵³ Z drugiej strony, czarnoskórzy katolicy wzywali kościół do wsparcia ich godności i praw. Na przykład Harriet Thompson z Nowego Jorku i 26 innych sygnatariuszy napisali do papieża Piusa IX w roku 1851, wzywając go nakazania białym katolikom uznania czarnych za swoich braci i siostry w Chrystusie i umożliwienia ich dzieciom nauki w szkołach katolickich. Jak pisze historyk Cyprian Davis, "po raz pierwszy, lecz nie ostatni, czarni, świeccy katolicy wystąpili we własnej obronie, wyrażając zarówno lojalność i miłość do Kościoła, jak i złość i oburzenie wobec praktyk rasistowskich członków Kościoła."⁵⁴ Wcześniej, w 1828r. Mary Lange O.S.P (1784-1882) założyła pierwsze zgromadzenie zakonne czarnych kobiet, Sióstr Oblatek Opatrzności. One także kwestionowały rasizm i seksizm w Kościele i w społeczeństwie, zakładając szkoły dla czarnych dzieci i kobiet już w latach 60-tych XIXw.⁵⁵

⁵¹ Zob. Craig Steven Wilder, "War and Priests: Catholic Colleges and Slavery in the Age of Revolution," w: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, red. Sven Beckert i Seth Rockman (2016).

⁵² Cyprian Davis, *The History of Black Catholics in the United States* (New York: Crossroad, 1990), 62-65. Inne warte odnotowania wyjątki: zob. Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890."

⁵³ Andrew Shankman, "Capitalism, Slavery, and the New Epoch," w: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, red. Sven Beckert i Seth Rockman (2016). Akceptacja niewolnictwa przez białych katolików, zob.: Davis, *The History of Black Catholics in the United States*, 28-29.

⁵⁴ Davis, *The History of Black Catholics in the United States*, 97, zob. 94-97.

⁵⁵ Diane Batts Morrow, *Persons of Color and Religious at the Same Time : The Oblate Sisters of Providence, 1828-1860* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002); Davis, *The History of Black Catholics in the United States*, 99-105.

Jak biali katolicy uzasadniali tak długotrwałe podporządkowanie i nieludzkie traktowanie ludzi o innym kolorze skóry? Katolicka teolog Katie Walker Grimes utrzymuje, że biali katolicy „popierali niewolnictwo Afrykanów nie *pomimo* swoich katolickich obyczajów lecz w dużej mierze *ze względu na nie*.”⁵⁶ W Stanach Zjednoczonych i Europie zbyt wielu katolików nadal prezentuje wybiórcze i zaburzone rozumienie nauczania Kościoła na temat ludzkiej godności i praw. Na przykład, imigranci o odmiennym kolorze skóry traktowani są jak wyrzutki, a nie jak dzieci Boże usiłujące znaleźć przyzwoitą pracę i warunki życia.⁵⁷ Mimo, że katolicka nauka społeczna jednoznacznie potępiła rasizm, ksenofobię i nienawiść etniczną, magisterium wciąż nie poświęciło im tak systematycznego ujęcia, jak sprawiedliwości pracowniczej i ekonomicznej.⁵⁸

Z punktu widzenia historii, katolicka nauka społeczna nie uczyniła także wiele, aby pomóc kobietom starającym się przetrzeć szlaki w świecie pracy. Jak zwracają uwagi feministyczne teolożki, takie jak Christine Firer Hinze, stanowcze stwierdzenie Leona XIII, że “natura przeznacza kobiety do życia rodzinnego” (*Rerum Novarum*, nr 43 [przyp. tłum.: w cytowanym przekładzie ks. J. Piwowarczyka, nr 33]), nigdy nie zostało należycie zrewidowane. Brak podkreślenia w magisterium, że mężczyźni w równym stopniu stworzeni i odpowiedzialni są za wychowanie dzieci i pracę w domu narusza zdolność kobiet do pełnego poświęcenia się rodzicielstwu i karierze.⁵⁹ Co więcej, Kościół czeka jeszcze pełne przyjęcie skutków katolickiej nauki społecznej dla jego własnych struktur, co widać na przykładzie braku kobiet na

⁵⁶ Grimes, *Fugitive Saints: Catholicism and the Politics of Slavery*, xiv.

⁵⁷ Zob. mój artykuł: Gerald J. Beyer, "Donald Trump, Catholics, and the Scourge of Racism," *Political Theology Today*, December 2 2016. Dostępny na stronie: <https://politicaltheology.com/donald-trump-catholics-and-the-scourge-of-racism-gerald-j-beyer/>

⁵⁸ Bryan N. Massingale, *Racial Justice and the Catholic Church* (Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2010).

⁵⁹ Christine Firer Hinze, "Women, Families, and the Legacy of *Laborem Exercens*: An Unfinished Agenda," *Journal Catholic Social Thought* 6, no. 1 (2013): 74, 82. Hinze wskazuje na przykład na omówienie ojcostwa w *Mulieris Dignitatem* Jana Pawła. O ile papież z pewnością przekonany jest o ważnej roli ojców, o tyle stwierdzenie, że ojcowie muszą „nauczyć się swojej roli od matki” jest problematyczne. Sugeruje, że ojcostwo jest niejako „poza” naturą męczyzny. Zob. *ibid.*, 77, przypis 22.

najważniejszych stanowiskach. Jak przekonywał niedawno James Keenan SJ, w doktrynie czy prawie kanonicznym nie ma żadnych przeszkód, aby kobiety pełniły w Kościele funkcje kardynałów.⁶⁰

Należy jednak także powiedzieć, że kobiety od dawna przewyciężały seksizm w Kościele i społeczeństwie, ucieleśniając katolicką naukę społeczną w świecie. W XIXw., kobiece wspólnoty religijne zbudowały największą sieć sierocińców w Europie i Stanach Zjednoczonych.⁶¹ Od lat 49-tych XIXw., zgromadzenia kobiece odgrywały kluczową rolę w tworzeniu i utrzymaniu katolickich szpitali w Stanach Zjednoczonych.⁶² Siostry Miłosierdzia Ann Seton, do chwili jej śmierci w 1821r., stworzyły po raz pierwszy „system zapewniania pomocy społecznej ubogim”, zakładając szkoły, szpitale i sierocińce.⁶³ Na przekór tego, co papież Leon napisał o naturze kobiety w *Rerum Novarum*, osobiście zachęcał on św. Katarzynę Drexel aby została misjonarką Indian. Wkrótce potem zaczęła zakładać szkoły dla Indian i czarnych katolików. Ukoronowaniem jej osiągnięć było założenie Xavier University w 1925r., pierwszej i jedynej katolickiej uczelni wyższej dla czarnych w Stanach Zjednoczonych. Wraz ze swoimi siostrami lobbowała za przepisami przeciwko linczom i wspierała finansowo National Association for the Advancement of Colored People (NAACP, Narodowe Stowarzyszenie Wspierania Osób Kolorowych).⁶⁴ Kobiety takie, jak radykalna przywódczyni robotnicza Mary

⁶⁰ James Keenan, "If We Want to Reform the Church, Let's Make Women Cardinals," *National Catholic Reporter*, September 8, 2018. Dostępne na stronie: <https://www.ncronline.org/news/accountability/if-we-want-reform-church-lets-make-women-cardinals>

⁶¹ Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 101, 101. i <http://paulinejaricot.org/en/oeuvres-sociales/>

⁶² Zob. Bernadette McCauley, *Who Shall Take Care of Our Sick? : Roman Catholic Sisters and the Development of Catholic Hospitals in New York City*, Medicine, Science, and Religion in Historical Context (Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 2005).

⁶³ Schuck, "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890," 101, 108. i <http://paulinejaricot.org/en/oeuvres-sociales/>

⁶⁴ Davis, *The History of Black Catholics in the United States*, 135-36, 254. Leon XIII polecił także Matce Francis Cabrini, aby została misjonarką wśród włoskich imigrantów w Nowym Jorku. Założyła ona ponad 60 szkół, szpitali i sierocińców. Zob.: <https://www.mothercabrini.org/who-we-are/mother-cabrini/>

„Mother” Jones (1837-1930), nie zrażały się, a nawet czerpały inspirację z wiary katolickiej do zacieklej walki o prawa pracowników.⁶⁵ Elizabeth Rogers, katolicka matka kilkorga dzieci, została „Master Workman,” czyli przewodniczącą Rycerzy w Chicago w 1892r., reprezentując 40 000 robotników.⁶⁶ W 1886r., katolicka imigrantka z Irlandii Leonora M. Barry (1849-1930) została przewodniczącą liczącego 9 200 członków oddziału Rycerzy Pracy i pierwszą Główną Inspektor „Pracy Kobiet”. Wygłosiła także setki wykładów na temat sprawy pracujących kobiet i przeciwko pracy dzieci.⁶⁷ Gorliwe katoliczki, Mary Kenney i Agnes Nestor uczestniczyły w powstaniu Ligi Związków Zawodowych Kobiet w 1903r.⁶⁸

Pomimo słabości w obszarach sprawiedliwości rasowej i równości płci, długa tradycja katolicyzmu społecznego i nowoczesna katolicka nauka społeczna pozostają jednymi z najcenniejszych darów Kościoła katolickiego dla świata. Jak podkreśliłem, Kościół przyczynił się walcnie do wzrostu świadomości losu robotników w kapitalizmie przemysłowym. Kościół wciąż broni praw i godności pracowników, którzy znajdują się pod ciągłą presją w nowoczesnej, globalnej gospodarce. Wielka encyklika Leona XIII wprowadziła Kościół na kurs w kierunku katolicyzmu, który wciąż inspiruje serca i umysły młodych. Jan Paweł II słusznie utrzymywał, że katolicka nauka społeczna niezbędna jest dla nowej ewangelizacji. Słusznie również zauważa, że wprowadzenie katolickiej nauki społecznej do naszej praktyki, polityki i instytucji jest najlepszym sposobem aby uczynić ją wiarygodną w świecie heroizującym radykalny indywidualizm, nieskrępowane dążenie do bogactwa i hedonistycznych przyjemności bez zważania na wspólne dobro. Bądźmy zatem dziedzicami wielkiej tradycji Kettelera,

⁶⁵ Mazzenga, "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s," 34-35. Zob. także: Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 34.

⁶⁶ Mich, *Catholic Social Teaching and Movements*, 34. Zob. także: <http://www.illinoislaborhistory.org/labor-history-articles/when-women-were-knights>

⁶⁷ Mary Jo Weaver, *New Catholic Women: A Contemporary Challenge to Traditional Religious Authority* (Bloomington: Indiana University Press, 1995), 22.

⁶⁸ Patricia A. Lamoureux, "Irish Catholic Women and the Labor Movement," *U.S. Catholic Historian* 16, no. 3 (1998).

Mermilloda, Pauline Jaricot, papieża Leona XIII, Mary „Matki” Jones, Agnes Nestor, Cesara Chavez, Dolores Huerta, błogosławionego Jerzego Popiełuszki, Aliny Pieńkowskiej czy *Solidarności*, błogosławionego Oscara Romero i wielu innych katolików, którzy walczyli o godność i prawa pracowników i ich rodzin. Powinniśmy wciąż kwestionować opinie tych, którzy bezkrytycznie akceptują „ekonomię, która zabija”, jak określił to papież Franciszek i która nie wynagradza pracowników za owoce ich pracy ani nie chroni przed licznymi zagrożeniami, z którymi spotykają się w swojej znoej pracy.

Źródła:

- Beyer, Gerald J. "Donald Trump, Catholics, and the Scourge of Racism." *Political Theology Today*, December 2 2016.
- Campion, Owen F. "The Labor Movement: Church's Role in Bringing Human Rights Theory to Reality." *Our Sunday Visitor*, August 4 2014.
- Davis, Cyprian. *The History of Black Catholics in the United States*. New York: Crossroad, 1990.
- Grimes, Katie Walker. *Fugitive Saints: Catholicism and the Politics of Slavery* [in English]. Minneapolis Minnesota: Fortress Press, 2017.
- Hinze, Christine Firer. "Women, Families, and the Legacy of *Laborem Exercens*: An Unfinished Agenda." *Journal Catholic Social Thought* 6, no. 1 (2013): 63-92
- Holland, Joe. *Modern Catholic Social Teaching: The Popes Confront the Industrial Age, 1740-1958*. New York: Paulist Press, 2003.
- Lamoureux, Patricia A. "Irish Catholic Women and the Labor Movement." *U.S. Catholic Historian* 16, no. 3 (1998): 24-44
- Bryan N. Massingale, *Racial Justice and the Catholic Church* (Maryknoll, N.Y.: Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2010.
- Mazzenga, Maria. "One-Hundred Years of American Catholics and Organized Labor, 1870s-1970s." *Journal Catholic Social Thought* 9, no. 1 (2012): 23-42
- McCauley, Bernadette. *Who Shall Take Care of Our Sick? : Roman Catholic Sisters and the Development of Catholic Hospitals in New York City* [in English]. Medicine, Science, and Religion in Historical Context. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 2005.
- Mich, Marvin L. Krier. *Catholic Social Teaching and Movements*. Mystic, CT: Twenty-Third Publications, 1998.
- Misner, Paul. *Social Catholicism in Europe: From the Onset of Industrialization to the First World War*. London: Darton, Longman and Todd, 1991.
- Morrow, Diane Batts. *Persons of Color and Religious at the Same Time : The Oblate Sisters of Providence, 1828-1860*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002.
- Noonan, John Thomas. *A Church That Can and Cannot Change: The Development of Catholic Moral Teaching*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2005.
- Ryan, John A. *A Living Wage*. Rev. and Abridged ed. New York,: The Macmillan Company, 1920.

- Schuck, Michael J. "Early Modern Roman Catholic Social Thought, 1740-1890." W: *Modern Catholic Social Teaching : Commentaries and Interpretations*, edited by Kenneth R. Himes and Lisa Sowle Cahill, 99-126. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2005.
- Schuck, Michael Joseph. *That They Be One: The Social Teaching of the Papal Encyclicals 1740-1989*. Washington: Georgetown University Press, 1991.
- Shankman, Andrew. "Capitalism, Slavery, and the New Epoch." W: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, edited by Sven Beckert and Seth Rockman, 243-61, 2016.
- Weaver, Mary Jo. *New Catholic Women: A Contemporary Challenge to Traditional Religious Authority*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.
- Wilder, Craig Steven. "War and Priests: Catholic Colleges and Slavery in the Age of Revolution." W: *Slavery's Capitalism: A New History of American Economic Development*, edited by Sven Beckert and Seth Rockman, 227-42, 2016.